VI.
Odčlenenie Slovákov na jeseň roku 1918

Alternatívy slovenského sebaurčenia

Priamou príčinou rozpadu mnohonárodnostného Uhorska v rokoch 1918–1919 bola nesporne prehra centrálnych mocností v prvej svetovej vojne, čo vytvorilo novú mocenskú situáciu, z ktorej vyplývali nové konzekvencie. V prípade Uhorska spôsobili odtrhnutie, separáciu uhorských národnostných regiónov a s nimi i značných maďarských etnických komunít. Ďalej sa pokúsime rekonštruovať a systematizovať argumenty vedúce k slovenskej separácii. Za kritérium nášho systematizovania sme si zvolili tie alternatívy, ktoré sa sformovali na jeseň roku 1918 v rámci procesu interpretácie, konkretizácie a praktickej realizácie odtrhnutia od Uhorska, respektíve slovenského národného sebaurčenia.

Dnes už, zdá sa, je jednoznačne dokázané, že na jeseň roku 1918 sa všetky determinujúce faktory slovenskej politiky angažovali za odtrhnutie. Pravdou je aj to, že okrem niekoľkých druhoradých politikov (Ján Mudroň, Ľudovít Bazovský) a tzv. „maďarónskej" slovenskej inteligencie (Adolf Pechány, Károly Csecsotka, István Margin, Károly Bulissa, Győző Dvortsák atď.) pokladala slovenská politika za jedinú možnú cestu sebaurčenia vstup do československého štátu.

Hoci faktografiu okruhu otázok, ktoré sme vymedzili v názve, nemôžeme ani dnes z niekoľkých hľadísk pokladať za celkom uzatvorenú, ďalej sa budeme pridržať takého sledu udalostí, ako boli rekonštruované v doterajších prácach.[1] Z hľadiska odtrhnutia Slovákov bola rozhodujúcim obdobím jeseň 1918, o ktorej budeme hovoriť v týchto troch periódach:

[1]Najnovšie diela o tejto problematike BUTVIN, JOZEF: Domáci národnooslobodzovací boj Slovákov za prvej svetovej vojny. HČ (32), 1984, č. 6, s. 864–904. – KALVODA, JOSEF: The Czechoslovak-Hungarian Dispute. In: War and Society in East Central Europe. Vol. VI. Essays and World War and Paecemaking. A Case Study on Trianon. Ed. by. Bela K. Király, Peter Pastor and Ivan Sanders, New York 1982, s. 275–295. POLÁNYI, IMRE (red): Közös sors – közös út. Szlovákok a két forradalomban 1918–1919. Tanulmányok (Spoločný osud – spoločná cesta. Účasť Slovákov v dvoch revolúciách 1918–1919. Štúdie). Budapest 1984.

Prvá perióda, ktorá trvá od začiatku augusta do konca októbra, začína sa úplnou slovenskou politickou pasivitou a končí sa všeobecným akceptovaním a deklaráciou idey československého štátu. Novembrovú periódu charakterizujú krátkodobé diplomatické úspechy Károlyiho revolučnej maďarskej vlády a prechodný rovnovážny stav, ktorý sa vytvoril po československej Benešovej diplomatickej protiofenzíve v Paríži. V tomto období turčianskosvätomartinská Slovenská národná rada (SNR), ktorá vznikla 30. októbra, paralelne rokovala s budapeštianskou a pražskou vládou a pokúsila sa nájsť na pôde československej štátnosti definitívne riešenia, ktoré by vyhovovali slovenským národným záujmom. Tretia perióda trvala od vytýčenia juhoslovenských hraníc v Paríži do dvojmesačnej československej vojenskej okupácie, ktorá prebehla pod vedením Šrobárovho ministerstva, teda až do vymedzenia nových štátnych hraníc Slovenska.

Dynamizmus argumentov slovenskej politiky za odtrhnutie a ich vnútornú protirečivosť sa pokúsime opísať aj podrobnejším výkladom o stanoviskách štyroch rozhodujúcich slovenských politikov (Milan Hodža, Matúš Dula, Vavro Šrobár a Ferdiš Juriga). Slovenská národná strana sa krátko po vypuknutí vojny stiahla do politickej pasivity, preto treba v prvom rade načrtnúť, ako sa jej členom podarilo počas posledného roka vojny oživiť občianske slovenské politické hnutie. Tieto politické skupiny sa reaktivizovali na jar 1918 v Turčianskom Svätom Martine pod vedením Matúša Dulu, v Ružomberku na čele s Vavrom Šrobárom, v Budapešti s Emilom Stodolom a vo Viedni zasa okolo Milana Hodžu, ktorý tu vykonával svoju vojenskú službu.

Je potrebné analyzovať aj to, čo vlastne slovenská otázka na jeseň roku 1918 znamenala. Českí poslanci vyjadrili v Reichsrate myšlienku československej jednoty už v marci 1917, no úplne nemý slovenský tábor sa ozval až po uplynutí jedného roka, a to 1. mája v Liptovskom Svätom Mikuláši na zhromaždení iniciovanom slovenskými sociálnymi demokratmi, ktorí pracovali v znamení československej jednoty. Vavro Šrobár, vedúca osobnosť ružomberskej spoločnosti, ktorá sa spomedzi spomínaných štyroch politických skupín najviac orientovala na ideu československej štátnosti, za pomerne bizarných podmienok žiadal aj pre „uhorskú vetvu československého kmeňa" bezpodmienečné uznanie jej práva na sebaurčenie.[2] O tri týždne neskôr na dôvernom stretnutí v Liptovskom Svätom Mikuláši slovenskí politickí predstavitelia toto stanovisko potvrdili a poverili predsedu Slovenskej národnej strany Matúša Dulu, aby založil Slovenskú národnú radu, ktorá zjednotí prúdy spred roka 1914, ako aj miestne skupiny sformované v posledných dvoch vojnových rokoch.[3] Slovenská národná rada však bola založená až v rámci turčianskosvätomartinského rokovania 30. októbra 1918, ktoré deklarovalo československú národnú jednotu a spoločný štát.

Vedenie SNS dlho odkladalo reaktivizáciu celej strany, až kým koncom mája predseda strany Matúš Dula zvolal rokovanie do centra Liptovskej župy, na ktorom už väčšinu

[2]HOLOTÍK, ĽUDOVÍT (red): Sociálne a národné hnutie na Slovensku od Októbrovej revolúcie do vzniku československého štátu (Dokumenty). Bratislava 1979, s. 170–174. J. Škultéty v centrálnom slovenskom denníku používa namiesto slovného spojenia „uhorská vetva československého kmeňa" výraz „Slováci". Šrobár sa pred detektívmi pohraničnej polície obhajoval definíciou Slovákov z hesla v encyklopédii *Pallas Lexikon*, kde sa Slováci spomínajú ako potomkovia českých husitov. Porov. ŠROBÁR, VAVRO: Pamäti z vojny a väzenia (1914–1918). Praha 1922, s. 99–106.

[3]HOLOTÍK, ĽUDOVÍT (red): Sociálne a národné hnutie..., c. d., s. 217–223. Tu publikovanú zápisnicu zostavili traja účastníci stretnutia v roku 1924.

tvorili práve v Liptove veľmi silní prívrženci československej orientácie. Po tomto dôvernom rokovaní 24. mája 1918 v Liptovskom Svätom Mikuláši sa však – okrem niekoľkých neduživých vnútorných diskusií – prakticky až do polovice augusta, keď uhorská vláda internovala Šrobára do Ceglédu, nič neudialo. Anton Štefánek, šéfredaktor budapeštianskeho slovenského denníka, ktorý bol v roku 1915 zakázaný kvôli článkom volajúcim po československej jednote, sa v liste zo dňa 21. júla 1918 odoslanom z Prahy sťažoval Pavlovi Blahovi, že Pražania vnímajú slovenských politikov kvôli ich dlhému mlčaniu a úplnej nečinnosti už-už ako celkom pasívnych a „denervovaných" reprezentantov slovenského národa.[4] Keďže slovenskí politici sa celkom stiahli z politického života, boli poslanci Pavol Blaho a Ferdiš Juriga v rokoch svetovej vojny pokladaní za najvýznamnejších slovenských politikov. Juriga, ktorý bol v budapeštianskom sneme omnoho aktívnejší než Blaho, začiatkom septembra písal o chýbajúcom cieľavedomom vedení a o dezorganizácii slovenského politického tábora v ešte kritickejšom tóne. Aj z českej strany kritizovanú politickú pasivitu sčasti odobroval fakt, že ani oficiálne uhorské kruhy neuvítali tajuplné mlčanie slovenských politikov.[5]

Najznámejšia osobnosť Slovenskej ľudovej strany v predvojnovom období Andrej Hlinka však v urgentnom liste Dulovi citoval vyhrážky periodika *Az Újság* z 21. augusta 1918 ako priaznivý signál. Budapeštianske periodikum sa rozhorčovalo takto: *„Nech sa slovenskí politici vyjadria, lebo ich mlčanie môže byť pre nás osudné!"* September a október 1918 uplynul aj medzi Slovákmi v znamení stupňujúcej sa politickej aktivity a vďaka spolupráci spomínaných skupín a sociálnych demokratov, ktorí mali vplyv na najväčšie masy a pripojili sa k slovenskému meštianskemu politickému táboru, dokázali Slováci viac-menej paralelne s okolitými malými národmi, pravda, v poslednom možnom okamihu, vytvoriť národnú politickú reprezentáciu schopnú uznášať sa.

V stredoeurópskej národnostnej otázke sa v dôsledku akcelerácie politiky vojnových cieľov v rokoch 1917–1918 zrodili v stanoviskách veľmocí návrhy na radikálne riešenia, ktoré mali vyriešiť nesporne naliehavú otázku národného určenia. Tento akcelerovaný (umelo akcelerovaný) proces však zároveň spôsobil aj to, že mimoriadne pôsobivé heslo o demokratickom sebaurčení sa v praxi stávalo čoraz problematickejším.

Dobová slovenská tlač prekvapujúco jasne rozlišovala medzi „sebaurčením", ktoré sa v procese národnej prestavby priestoru čoraz viac ukazovalo ako iluzórne, a „nápravou krívd", ktorá sa v rámci blízkeho podpisu mierovej dohody pokladala za ľahšie realizovateľnú. Turčianskosvätomartinské *Národnie noviny* napríklad koncom septembra takto balansovali medzi cenzúrou a presvedčením: *„Jednou z najvážnejších otázok svetovej vojny je národnostná otázka. Ona prestala byť »vnútornou« otázkou jednej alebo druhej krajiny, ona sa stala »zahraničnou« svetovou otázkou. A dnes najvážnejšie politické nóvum je, že národnostnú otázku a jej riešenie má v ruke nie patričná národnosť, ale – celý svet; riešenie národnostnej otázky nebude závisieť od vôle patričnej národnosti (či panujúcej, či podriadenej), ale od vôle celého bojujúceho sveta. Tak to vidíme v otázke fínskej, bulharskej, poľskej, českej atď."* Článok, ktorý analyzuje národnostnopolitický význam prvej svetovej vojny, si robí nádeje, hoci to ešte nevyslovuje, na blízku

[4]Z listu Antona Štefánka zo dňa 21. júla 1918 cituje JANŠÁK, ŠTEFAN: Život Dr. Pavla Blahu. zv. II. Trnava. 1947, s. 448.

[5]JURIGA, F.: Osamelí havrani. Národnie noviny 6. september 1918. ALU MS signatúra 94 J 21, list Andreja Hlinku Matúšovi Dulovi zo dňa 24. augusta 1918.

slovenskú národnú slobodu a končí sa nasledujúcou vetou: „*Národnosti dnes už neprosia, ani nepožadujú, ony – čakajú.*"[6] Dulovci pokladali usporiadanie slovenskej otázky očividne za úlohu mierovej konferencie, no v októbri už nútilo jednotlivé skupiny zaujať stanovisko viacero faktorov: zo dňa na deň sa meniaca vnútro- a zahraničnopolitická situácia, trvalé vnútorné diskusie o pasivite, pokusy Wekerleho vlády a károlyiovcov o zblíženie a tlak zo strany Čechov, aby otvorene priznali farbu.

Ako istá náhradka za sebaurčenie sa teda vytvoril taký mechanizmus vyjadrenia a zladenia postojov, ktorý vyniesol na povrch samostatne formulované národno-politické požiadavky Slovákov. Slovenské politické vedenie pomerne rýchlo spoznalo, že reálnou taktikou môže byť iba spoliehanie sa na česko-slovenskú emigračnú politiku vedenú Masarykom, resp. na mierovú konferenciu, ktorá súčasne garantovala aj odtrhnutie, aj národné sebaurčenie. Pravda, ani toto poznanie nebolo samozrejmé a ľahké. Dokazuje to napríklad aj fakt, že ústredný slovenský denník pokladal začiatkom roka 1918 Wilsonov štrnásťbodový mierový program – podobne ako návrhy rakúsko-uhorského ministra zahraničných vecí Czernina – za obyčajnú propagandu.[7]

Je však pravda aj to, že už od roku 1915 zaznievali i také slovenské vyhlásenia, ktoré s hlbokým presvedčením hlásali nevyhnutnosť povojnových zmien vo východnej a strednej Európe. Toto presvedčenie bolo živené sčasti tradičnou tézou o nevyhnutnom „zásahu zvonka". Už v čase balkánskych vojen sa rehabilitoval názor, že slovenská otázka sa dá vyriešiť iba v rámci katastrofy svetových rozmerov, konkrétne vo forme ruského vojenského zásahu, ktorého cieľom by bolo oslobodenie slovanských národov habsburskej monarchie.[8]

Z maďarskej strany žiadal viesť dialóg s predstaviteľmi nemaďarských národov okrem Mihálya Károlyiho aj Oszkár Jászi, vedúca osobnosť maďarských meštianskych radikálov a minister pre národnostné otázky v Károlyiho vláde vytvorenej 30. októbra. V tomto duchu už v septembri 1918 ako redaktor časopisu *Huszadik Század* uverejnil národnostnú anketu.[9] Medzi oslovenými slovenskými politikmi a skupinami bolo aj vedenie Slovenskej národnej strany (Matúš Dula a Karol Medvecký), ktoré v liste odoslanom po uzávierke ankety opätovne zdôraznilo, že riešenie uhorskej národnostnej otázky očakáva od mierovej konferencie, „*od rozhodnutia areopágu národov, ktorý onedlho zasadne*".

Na anketovú otázku odpovedal jediný Slovák – modranský evanjelický farár Samuel Zoch, ktorý vo svojej odpovedi hodnotil národnostnopolitické konzekvencie svetovej vojny podobne ako Masaryk. Podľa neho malé národy obránili svoje právo na existenciu, dokonca je isté, že každý národ dostane po vojne samostatnosť istého stupňa. Zoch však zároveň pokladal dohodu za jediné účelné riešenie, lebo – ako písal: „*Ak budú stáť národy proti sebe, môžu sa malé národy dopracovať k osudu sporiacich sa sedliakov, ktorí pre niekoľko sporných brázd presúdili celý svoj majetok.*"[10]

---

[6] Význam svetovej vojny. Národnie noviny 24. september 1918, s. 2.

[7] Wilson a Czernin. Národnie noviny 29. január 1918.

[8] ALU MS 49 B 3. Pozri listy Ľudovíta Bazovského adresované J. Škultétymu v rokoch 1913–1914, kde píše o reálnych prvkoch „teórie katastrofy" S. H. Vajanského, ktorý bol často pranierovaný pre svoje nekritické rusofilské postoje.

[9] Národnostná otázka z hľadiska spoločenského a individuálneho vývoja. Anketová otázka časopisu Huszadik Század. Predslov napísal OSZKÁR JÁSZI. Budapest 1919, s. 99–101.

[10] Slovenské súvislosti ankety SZARKA, LÁSZLÓ: Jászi Oszkár szlovák kapcsolatai 1918 végéig (Slovenské kontakty Oszkára Jásziho do konca roku 1918).

Na jeseň roku 1918 si teda slovenskí politici uvedomili dve reálne cesty vedúce k sebaurčeniu: jednou bola mierová konferencia mocností, ktorej pripisovali úlohu spravodlivého sudcu, a druhou zasa dohoda o usporiadaní medzi susednými národmi. Bolo im jasné aj to, že v oboch prípadoch môže zohrať dôležitú úlohu formulácia slovenských národných cieľov a programu sebaurčenia.

Čo pre politickú reprezentáciu slovenského národa znamenala, aké riešenia mohla vyvolať alternatíva sebaurčenia? Perspektíva autonómie, ktorá bola sformulovaná v Turčianskom Svätom Martine v roku 1861, stratila svoju príťažlivosť už po predvojnovom neúspechu emancipačných snáh uhorských nemaďarských národných hnutí. Navyše myšlienka slovenskej samostatnosti v štátnom rámci Uhorska nenašla pred rokom 1914 v kompetentných uhorských politických kruhoch ani len sympatizanta. Z toho dôvodu sa mohla takmer súčasne so slovenskou separáciou stať všeobecne prijímanou ideou aj myšlienka československého štátu.

Vzdanie sa myšlienky o samostatnej slovenskej štátnosti dobre signalizujú myšlienky v Hodžovom radikálnom letáku zo septembra 1918: *„My, Slováci, teda vystúpime zo štátu uhorského. To je pevné ako písmo svaté. Proti tomuto našemu súdu neni apelláty. Ale ak sa my odtrhneme od Maďarov, čože už potom? Mohli by sme my zostať i sami. Mohli by sme mať sami pre seba svoju osobitnú slovenskú Krajinu, svojho slovenského Kráľa, svoje slovenské vojsko, svoj slovenský štát. Môžeme, ak chceme. Otázka je len tá, či nás je Slovákov na osobitný štát dosť.“* Ďalej sa Hodža odvoláva na príklad unifikačných snáh Rumunov, Srbov a nalieha, aby sa prerušil tisícročný sen o veľkomoravskej štátnosti: *„Či sme snáď už zabudli, že sme my, Slováci, už mali svoju Krajinu? Mali sme ju, a to krásnu, mocnú, slovenskú, slávnu, a síce spolu s tými Slovákmi, čo bývajú tam von na Morave a v Česku.“*[11]

Medzi Prahou a Budapešťou

Medzi Maďarmi a Čechmi sa od vyhlásenia českých poslancov v rakúskom Reichsrate v máji 1917, keď Česi vyslovili svoj nárok na Slovensko, začal urputný boj o získanie území obývaných Slovákmi a o naklonenie si slovenských politických skupín. Požiadavka zjednotiť sa – prvá s ňou vystúpila česká emigrácia, českí poslanci ju zasa sformulovali a deklarovali v máji 1917 – v každom prípade znamenala zásadný obrat. Štefánek v jednom zo svojich listov Šrobárovi písal: *„Ty ani nevieš, akú službu sme vykonali Čechom našou formuláciou. Cisár im môže dať všetko, len Slovensko nie, to ani v teórii.“*[12] Česko-maďarský boj sa stal skutočne nemilosrdný na začiatku septembra 1918, keď prišli správy o tom, že Anglicko a Francúzsko oficiálne uznali parížsku Československú národnú radu ako spojeneckú vládu.

Zostrený súboj mohol byť z hľadiska slovenských skupín koncom leta 1918 v podstate bojom o štyri možnosti riešenia slovenskej otázky: slovenská autonómia v rámci Uhor-

[11] ALU MS 64 L 6, HODŽA, MILAN: Slováci, pozor!.

ska, resp. v rámci československého štátu, jednotné Československo s českou hegemóniou alebo založenie samostatného slovenského štátu. Patrí už k podstate politiky, že slovenské skupiny riadiace sa zafixovanými reflexmi sa najviac obávali piatej možnosti, a to pretrvania integrálneho nezmeneného Uhorska, pričom sa všetkými svojimi silami snažili toto nebezpečenstvo eliminovať.[13]

Nesporne každé slovenské stanovisko bolo determinujúcim faktorom utvárania maďarsko-slovenských vzťahov. Tiszom iniciované „spontánne" pokusy o slovenské vyrovnanie nezískali ani v roku 1915, ani v roku 1916 výraznejšiu podporu slovenských síl. Slovenským koordinátorom Tiszovej akcie, ktorú organizovala Uhorská kráľovská pohraničná polícia a vládny splnomocnenec Kürthy, bol syn bývalého predsedu SNS Ján Mudroň. Mudroň však v novembri 1918 prijal názor väčšiny SNR, čím odmietol svoje predchádzajúce názory o vyrovnaní, no vo svojej argumentácii naďalej vyjadroval pochybnosti o možnostiach presadenia sa Slovenska v československom štáte: *„Nazdávali sme sa, že pri bratoch Čechoch je naša slovenčina väčšiemu nebezpečenstvu vystavená ako medzi Maďarmi. Popri príbuznosti reči báli sme sa duševnej i hmotnej prevahy bratov Čechov, a preto s mnohými inými i ja hlásal som verejne to politické heslo, že my, Slováci, pri úplnej národnej autonómii radšej zostaneme na území svetoštefanskej uhorskej koruny, akoby sme sa pripojili k Čechom."*[14]

Koncom augusta 1918 sa rozšírila správa, že Károlyi chce nadviazať kontakty s národnostnými politikmi. Károlyiho poverenec najprv vyhľadal Milana Hodžu, potom v spolupráci s poslancami Józsefom Dinerom-Dénesom a Sándorom Erdélyim rokoval v prvých októbrových dňoch v Budapešti s Dulom, Stodolom a Vladimírom Makovickým, ktorý tlmočil názor Ružomberčanov. Podľa Károlyiho spomienok boli rokovania o otázke vytvorenia slovenskej autonómie v rámci Uhorska úspešné, Dula podľa neho určil ako podmienku pre formálne a konečné vyrovnanie iba svoje vymenovanie na post ministerského predsedu.[15]

---

[12]Z listu Antona Štefánka Šrobárovi cituje HRONSKÝ, MARIÁN: Problémy národnooslobodzovacieho hnutia Slovákov v roku 1918. HČ 1975, s. 15. Dlhší citát z listu publikuje predseda spolku Československej jednoty, ktorý pred prvou svetovou vojnou vyvíjal mnohostranné aktivity, ROTNÁGL, JOSEF: Česi a Slováci. Vzpomínky a úvahy nad dopisy a zápisky z let 1907–1918. Praha 1945, s. 214–215. – O kontexte slovenskej otázky v českej politike GALANDAUER, JAN: Jak se slovenská otázka prosazovala do českého politického programu v období přípravy samostatného československého státu (1916–1918). HČ 1971, s. 177–197.

[13]V októbri a po astrovej revolúcii väčšina maďarských politikov takmer denne znova a znova potvrdzovala, že trvá na územnej integrite krajiny. Aj Károlyi a Jászi sa iba postupne – nesporne pod tlakom situácie – dopracovali k myšlienke „kantonálnej autonómie". Slovenskí politici nerobili, lebo nechceli robiť, rozdiel medzi predstavami starej a novej politickej garnitúry. Domnievame sa, že pri tom zohrali svoju úlohu aj Károlyiho nejednoznačné stanoviská, ktoré prezentoval počas rokovania so Slovákmi začiatkom októbra. Pozri ROTNÁGL, J.: Česi a Slováci, c. d., s. 231–234. – STODOLA, EMIL: O slovenskej samospráve. Bratislava 1922, s. 20–29.

[14]MUDROŇ, JÁN: Slováci sú jednomyselní. Národnie noviny 26. november 1918. Mudroňovo ospravedlňovanie sa cituje aj LADISLAV TAJTÁK v štúdii, ktorá je dodnes najdôkladnejším spracovaním tejto otázky v slovenskej historiografii: Úsilie maďarských vládnucích tried o udržanie Slovenska v rámci Maďarska v roku 1918. HČ 1966, s. 578.

[15]KÁROLYI, MIHÁLY: Egy egész világ ellen (Proti celému svetu). Budapest 1965, s. 301–302. Károlyi komentuje uhýbajúcu odpoveď dulovcov takto: *„Správnosť tejto argumentácie som musel*

Možnosť dohody, ktorá sa objavila v auguste, vyvolala pochopiteľne najväčší odpor v Prahe. Český poslanec František Staněk v reakcii na takmer paralelné kroky rakúskej a uhorskej vlády zamerané na zbližovanie deklaroval heslo: nerokovať! Spochybnil úprimnosť iniciatív uhorskej a rakúskej vlády, lebo podľa neho sú možné iba rokovania o československej otázke, a to tak, že budú súčasne prebiehať s obidvoma vládami.[16]

Keď sa koncom septembra Károlyi pokúsil prísľubom veľkorysých ústupkov získať Milana Hodžu, slovenský politik úplne odmietol návrh vedúcej osobnosti opozičnej maďarskej politiky. Na jeseň 1918 už nemohlo niekoľko županských a ministerských postov, ktoré spočiatku ponúkal Károlyi, znamenať pre Slovákov vážnu alternatívu. Hodža však nepokladal za prijateľné ani myšlienky o vnútornej federalizácii krajiny a konfederácii dunajského priestoru, ktoré sa neskôr stali oficiálnym programom Károlyiho vlády. Hodža pred prípadnou podporou týchto predstáv českých a slovenských politikov dokonca vyslovene varoval.[17]

Jeden z pražských vodcov predvojnového česko-slovenského hnutia jednoty Josef Rotnágl označil odmietnutie maďarských pokusov o zblíženie za najvlastnejší národný záujem Slovákov a sľuby, ktoré dali Maďari Slovákom (slovenské školy, katedra na univerzite, slovenská verejná správa, autonómia, kantonálny systém švajčiarskeho typu), nepokladal za dôveryhodné.[18]

Z výmeny listov medzi spomínanými slovenskými skupinami jednoznačne vyplýva, že pod vplyvom Hodžovho varovania a Stodolových informácií, ktoré získal z okolia blízkeho Károlyimu, slúžili Dulove rokovania iba cieľu, ktorý sformuloval Hodža už vo svojom liste z 27. septembra. Podľa Hodžu treba károlyiovcov neustále držať v hrsti, lebo skôr či neskôr prevezmú riadenie maďarskej politiky. Jediným zmyslom rokovaní s károlyiovcami má byť podľa neho to, že slovenská strana musí prejavovať ochotu k dohode, pričom v príhodnej chvíli rokovania s Maďarmi preruší a s konečnou platnosťou ich znemožní.[19] Dulovci sa presne v tomto duchu pustili do vyjednávaní, 11. októbra potom odoslali informácie získané na rokovaniach do Prahy, odkiaľ dostali striktný príkaz na zmrazenie rokovaní s Maďarmi.[20]

Pravda, na slovenskej strane nielen Hodža zastával názor, že z maďarskej strany ani Károlyi, ani Jászi nedokážu ponúknuť usporiadanie, ktoré by sa vyrovnalo československému riešeniu. Károlyiho otvorený list z Ceglédu a prejav prednesený v septembri 1918 pred ceglédskou delegáciou svojimi pomerne priehľadnými dištinkciami vzťahujúcimi sa na národné a národnostné práva ďalej zvyšovali a generalizovali nedôveru Slovákov voči nemu.[21]

---

uznať a musel som sa zmieriť s tým, že sme našli základ, na ktorom môžeme vyriešiť záležitosti slovenského národa tak, že nedôjde k jeho odčleneniu. Tak sme pripravili konečnú dohodu a najelementárnejšia vlastenecká povinnosť mne a mojim druhom prikazovala, aby sme čo najskôr splnili podmienky, ktorými Slováci konečnú dohodu podmienili." Tamže.

[16]Rozhovor s předsedou „Českého svazu" poslancem Stankem. Venkov 14. august 1918.

[17]ALU MS 42 C 49. Túto správu obsahuje list Hodžu Štefánekovi.

[18]Národní listy 18. september 1918.

[19]ALU MS 42 C 49. Milan Hodža Antonovi Štefánekovi, Viedeň 27. septembra 1918. (Hodžov list citovaný v pozn. č. 17.)

[20]Informácie Štefáneka určené P. Blahovi do Prahy cituje JANŠÁK, ŠTEFAN: Život dr. Pavla Blahu..., c. d., s. 449.

[21]ROTNÁGL, JOSEF: Česi a Slováci, c. d., s. 231

Hodžov budapeštiansky politický týždenník sa 18. októbra už jednoznačne domáhal uznania práva na Slovákov sebaurčenie: *„My berieme na známosť, že mocnárstvo rakúsko-uhorské ponúklo mier na základe samourčenia. (...) žiadame teda bezodkladne dať národu nášmu spôsob, aby mierovej nabídke i zo svojej strany mohol zodpovedať a aby vo smysle samourčenia sám za seba mohol prehovoriť slovo. Viacej nežiadame, menej nechceme.*"[22] Na druhý deň jediný aktívny slovenský poslanec uhorského snemu Ferdiš Juriga nasledoval príklad rumunského národného výboru a vo svojom vystúpení v sneme, ktoré koordinoval s postupom rumunských poslancov, sa v mene ešte nevytvorenej Slovenskej národnej rady vyslovil za národné sebaurčenie Slovákov.[23] Dula a vedúca osobnosť sociálnych demokratov Emanuel Lehocký však i naďalej pokladali za správnu politiku vyčkávanie. Podľa Lehockého je sloboda, ktorú ponúkajú Károlyi a Jászi, podobne ako vo vojne rozšírená náhradka za kávu iba mdlou napodobeninou národnej slobody a samosprávy, skutočnú slobodu a samosprávu môžu Slovensku poskytnúť iba fóra medzinárodnej politiky.[24]

Myšlienku pokračovať v druhej polovici októbra v začatých rokovaniach s Maďarmi považovali Juriga, Hodža, Dula, Lehocký, Stodola a Štefánek za nadmieru škodlivú, lebo ochotu károlyiovcov pokladali za ústupok zrodený pod tlakom, bez úprimnosti a garancií. Darmo sa Károlyimu podarilo zrušiť Šrobárovu internáciu v Cegléde, čo bola podmienka, aby rokovania mohli pokračovať, Dula nebol ochotný sadnúť si za rokovací stôl. Šrobár zasa 26. októbra prišiel do Prahy.

Aké iné faktory ovplyvnili utváranie slovenských stanovísk a slovenskú argumentáciu? Od septembra 1918 sa výraznejšie presadzovali informácie o činnosti československej emigrácie vedenej Masarykom, Benešom a Štefánikom. Ani jedna skupina nemala síce priamy kontakt s vrcholovým orgánom emigrácie, parížskou Československou národnou radou, no cez Prahu a Viedeň viac-menej pravidelne prichádzali správy, ktoré niekedy pôsobili natoľko neuveriteľne, že im dokázali dať punc vecnej vierohodnosti iba hrubé protičesko-slovenské útoky vo viedenských a budapeštianskych novinách.

Jeden zo slovenských odborníkov emigračného vedenia, americký Slovák Štefan Osuský si vzal v duchu Masarykových intencií (na základe Štefánekových informácií získaných v Budapešti a publikovaných v pražských novinách) za cieľ úplne vyvrátiť Károlyiho a Jásziho povesť demokratov a prívržencov Dohody. Československá emigrácia, prirodzene, od počiatkov vnímala ako jediné riešenie slovenskej otázky vytvorenie jednotného československého štátu. Beneš a Masaryk však vykresľovali podstatne zaliečavejšie perspektívy, než s akými sa dalo na základe predvojnových česko-slovenských politických, hospodárskych a kultúrnych vzťahov alebo existujúcich rozdielov medzi českými a slovenskými oblasťami triezvo počítať.

---

[22]Slovenský týždenník 18. október 1918.

[23]*„Podľa reči sme Slováci. Sme jeden národ s osobitým jazykom a nenecháme sa, chceme, žiadame naše práva, na základe prirodzeného a historického práva, práva na sebaurčenie, aby sme, ako to chce kráľ Karol IV., ako národný kmeň vytvorili vlastné samostatné štátne spoločenstvo na území, kde sme sa usídlili,*" povedal Juriga v tej časti svojho pomerne eklektického vystúpenia, v ktorej sa vyjadril o rozhodnutiach. Képviselőházi Napló, zv. XLI., s. 350. Jeho vystúpenie podchvíľou prerušovali nenávistné a hanobiace poznámky pravicových poslancov, teda napriek predchádzajúcim obavám slovenského tábora dosiahlo Jurigovo vystúpenie v plnej miere svoj cieľ.

[24]Robotnícke noviny 19. október 1918.

Beneš, napríklad, hľadel na hospodársky rozvoj Slovenska ako na hlavný faktor hospodárskej sily budúceho československého štátu. Z hľadiska nie nových českých plánov na hospodársku expanziu v juhovýchodnej Európe označoval Slovensko za kľúčový faktor československého zahraničného obchodu, keď na jeseň roku 1916 vnímal Bratislavu ako budúci Liverpool Čiech a východnému Slovensku pripisoval podobný význam, aký má pre Rusko Konštantinopol.[25] Podľa neho budú v rámci československého štátu priaznivejšie podmienky na zužitkovanie prírodného bohatstva Slovenska, než boli v Uhorsku. (Poznamenajme, že aj minister pôdohospodárstva Károlyiho vlády Barna Buza pokladal spriemyselnenie Horného Uhorska za záruku sľubného hospodárskeho rozvoja nezávislého Uhorska a prekonal aj Benešovu argumentáciu, keď slovenské územia spomínal ako budúcu „uhorskú Ameriku".)

Zároveň však treba zdôrazniť, že v dobovej slovenskej argumentácii odznelo o hospodárskych záujmoch prekvapujúco málo slov, hoci v predvojnových programoch československej vzájomnosti bola hlavným cieľom práve hospodárska spolupráca. Slová o hospodárskych záujmoch možno nájsť iba v brožúre historika Júliusa Botta, ktorý bol kvôli svojim dielam často prenasledovaný uhorským župným aparátom. Obšírny, no o to plytkejší leták bol šírený v slovenských mestách a obciach a jeho poslaním bolo argumentovať v záujme československej jednoty. Podľa Bottu bude československý štát disponovať všetkým, čo môže samostatný štát z hospodárskeho hľadiska potrebovať. Od Maďarov nebude potrebné nič kupovať, preto budú podľa Bottu československé dane výrazne nižšie než uhorské, ktoré sú neznesiteľne vysoké. Slováci už nechcú žiť spolu s Maďarmi preto, lebo vedľa nich by naďalej zostali žobrákmi.[26]

Chýbajúce priame kontakty medzi emigráciou a slovenskými politikmi do značnej miery sťažili koordináciu pražských a slovenských predstáv o usporiadaní česko-slovenských vzťahov s koncepciami emigrácie. Bolo pomerne náročnou úlohou presadiť vo svete program československej národnej jednoty bez slovenských politikov, ktorí dlhý čas neprejavovali takmer nijaké známky života. Ľudia okolo Osuského to vo všeobecnosti zdôvodňovali úplným umlčaním slovenského národa, ktorý hynie pod ázijským útlakom.[27] Z dôvodu nedostatku informácií o aktivitách a výsledkoch emigrácie sa v Ružomberku, Turčianskom Svätom Martine, no aj v Budapešti a Viedni javilo iniciovanie takej koordinovanej slovenskej akcie, ktorá by súčasne vyhovovala záujmom oboch národov (a činiteľov zahraničného odboja), ešte beznádejnejšie než činnosť masarykovcov.

Matúš Dula pokladal v týchto podmienkach za jediné racionálne správanie, aj napriek tlaku Prahy a všetkých slovenských skupín, vyčkávanie. Odvolávajúc sa na úctu k parížskej československej vláde, našiel voči tým, čo naliehali, aby bola prijatá slovenská deklarácia, nenapadnuteľný argument. Dňa 24. októbra totiž predseda SNS vyhlásil, že prezident Wilson nie je odkázaný na slovenské vyhlásenia.[28] Neprekvapuje teda, že v súvislosti so skutočnými výsledkami, ktoré emigrácia dosiahla, vládla ešte aj 30. ok-

[25]BENEŠ, EDVARD: Hospodářská budoucnost Slovenska. Československá samostatnost, 1916, č. 5, s. 8.

[26]HOLOTÍK, ĽUDOVÍT (red): Sociálne a národné hnutie..., c. d., s. 245.

[27]Porov. MASARYK, T. G.: Svetová revolúcia. Spomienky a myšlienky. Praha 1935. s. 178.

[28]Dulovu argumentáciu obšírnejšie cituje HRONSKÝ, MARIÁN: Slovensko na rázcestí 1918. Košice 1976, s. 35.

tóbra úplná neistota. Predseda pražského Československého národného výboru Kramář pred svojím odchodom na rokovania s benešovcami do Ženevy radil a odporúčal politikom z Turčianskeho Svätého Martina, aby prípadná slovenská deklarácia, týkajúca sa československého štátu bola umiernená.

Turčianskosvätomartinská deklarácia

Bohatá literatúra, ktorá sa venuje rokovaniu o turčianskosvätomartinskej deklarácii, dodnes rôzne hodnotí dve úpravy, ktoré v texte deklarácie schválenom plénom SNR urobil 30. októbra v neskorých večerných hodinách po príchode z Viedne Milan Hodža.[29] Všeobecne sa prijíma tvrdenie, ktoré sa však nedá naisto dokázať, že nikto spomedzi účastníkov rokovania nevedel o pražských udalostiach dvoch predchádzajúcich dní, o vyhlásení Československej republiky z 28. októbra. Formulácie obsiahnuté v deklarácii, v ktorej chýba konkrétne vyhlásenie o pripojení sa Slovákov k československému štátu, resp. to, že do textu bola zapracovaná fikcia o československej jednote (československý národ a jednotný československý jazyk), sa zväčša ospravedlňujú touto neinformovanosťou. Sotva však môže byť sporné, že Hodža už bol o pražských udalostiach informovaný.

Pravdepodobne práve z toho dôvodu sa snažil upraviť deklaráciu prijatú na ustanovujúcom zasadnutí SNR: z kefového obťahu Národných novín z 31. októbra vyškrtol 4. bod slovenskej deklarácie, práve ten však mohol byť najautentickejším zdrojom práva na slovenskú samosprávu v rámci československého štátu. Ominózny 4. bod znel: „*Riešenie slovenskej otázky očakávame od mierového kongresu, ktorý bude rozhodovať o osude nášho národa. Preto žiadame, aby aj uhorská vetev česko-slovenského národa bola na mierovom kongrese zastúpená.*“ Matúš Dula, ktorý vzápätí ostro kritizoval Hodžovo počínanie, sa pokúsil zbaviť SNR zodpovednosti a vyhlásil: „*Ktokoľvek akokoľvek svojvoľne tento čin urobil, urobil to na svoju päsť, a ani ja, tým menej naša Národná rada, nemôže byť za tento čin ťahaná za zodpovednosť.*“[30]

Nie je teda náhodné, že na zasadnutí 30. októbra, na ktorom bola prijatá deklarácia, no najmä na rokovaniach v nasledujúci deň sa objavili rozpory okolo otázky slovenskej samosprávy v československom štáte. Dula, Zoch, Dérer, dokonca aj Hodža a s nimi väčšina nepokladali za potrebné ihneď vystúpiť s požiadavkou samosprávy. Podľa Ivana Dérera si budú musieť túto otázku v záujme uchovania dôvery štátov dohody medzi sebou vyriešiť Česi a Slováci. Dula zasa nepokladal za účelné vnútorne sa od Čechov diferencovať kvôli autonómii, ktorú Slovákom ponúkol Károlyi.

[29]BUTVIN, JOZEF: Slovenské národnopolitické hnutie..., c. d., s. 898–902.
[30]ALU MS C 53. DULA, M.: Moja odpoveď na novšie a staršie otázky. [1924].

Emil Stodola, Hlinka a Juriga už na druhý deň, 31. októbra, vyjadrili svoj nesúhlas so zrieknutím sa štátoprávnych garancií na samostatnosť slovenského národa a s pripojením Slovenska k jednotnému československého štátu súhlasili iba pod podmienkou, že do desiatich rokov sa československý vzťah štátoprávne usporiada. Jurigovci si boli zároveň vedomí aj toho, že slovenský súhlas s koncepciou jednotného československého národa je medzi zahraničnopolitickými podmienkami potrebnými na vznik nového štátu mimoriadne dôležitým faktorom. Väčšina slovenských politikov totiž naďalej očakávala riešenie od priaznivej zahraničnopolitickej konštelácie a s obavami sledovala Károlyiho diplomatické úsilie, pričom sa nemenej obávali toho, že o osude území sa rozhodne v ľudovom hlasovaní.

Slovenskí politici sa dostali k autentickým informáciám až 4. novembra po návrate československej delegácie zo Ženevy a zdalo sa, že Benešom oznámené fakty odobrujú doterajšiu váhavosť, nerozhodnosť a nečinnosť. Vysvitlo, že poprední politici Dohody súhlasili s československou emigráciou, ktorej názory boli v stredoeurópskych otázkach rozhodujúce, aby základom pre nové štátne hranice neboli etnické, ale geografické hranice. Bolo čoraz zreteľnejšie, že Dohoda nepočíta s Maďarmi a že nový maďarský štát bude jedným z malých štátov tohto geografického priestoru, ba v prípade odporu si môžu Maďari vyslúžiť aj vážnejšie tresty. Dohoda od nového československého štátu očakávala najmä zabezpečenie poriadku, za čo novému štátu mala náležať veľká a slávna budúcnosť. Každý signál poukazoval na to, že československá záležitosť mala veľmi dobrú pozíciu a založenie štátu mohli sťažiť iba vnútorné rozpory.[31] Takýmito a podobne emocionálne podfarbenými vetami informoval o rokovaniach v Ženeve v obežníku Slovenského oddelenia Československého národného výboru Fedor Houdek. Vavro Šrobár zasa 6. novembra v Skalici z poverenia pražskej vlády, nedbajúc na SNR, založil slovenské ministerstvo a ako minister pražskej vlády s plnou mocou pre správu Slovenska sa snažil včleniť Slovensko do nového štátu.

V novembri sa potvrdilo, že výsledky dosiahnuté dočasnou československou vládou so sídlom v Paríži treba obrániť aj voči zúfalým úsiliam Nemcov a Maďarov. Hlásenie Výkonného výboru SNR z 22. novembra informovalo pražskú vládu o pomerne rozporuplnej situácii na Slovensku. Keďže chýbala primeraná vojenská sila, výbor nepokladal Šrobárove akcie za správne, lebo vzbudzovali nedôveru voči vzniku a úspechu československého štátu. Politici združení okolo Dulu boli presvedčení, že ak pražská vláda nebude schopná v krátkom čase vojensky obsadiť Slovensko, treba zvažovať návrh budapeštianskej vlády, podľa ktorého mohla SNR založiť v župách so slovenskou majoritou slovenské národné gardy, ktoré jediné mali garantovať udržiavanie poriadku.[32]

Pražská vláda sa očividne snažila izolovať SNR od maďarských ústupkov a návrhov na rokovanie. Aj citovaná správa protestovala napr. proti tomu, že do pražského Československého národného výboru boli bez schválenia SNR svojvoľne vymenovaní slovenskí členovia. O napätí medzi Prahou a Turčianskym Svätým Martinom podáva svedectvo aj 11. bod správy: *„Vzhľadom na to, že maďarská vláda vyhodila kartu v záujme vytvorenia samostatného slovenského štátu, veľmi by ste nám usnadnili naše položenie,*

[31]SNA, Bratislava. Obežník Slovenského výboru Československej národnej rady z 5. novembra 1918, Fond Vladimír Makovický. II/2. a.

[32]Martin, Fond SNR, ALU MS.

keby sme čierno na bielom dostali od Vás písomné ubezpečenie, že v československom štáte dostaneme takú autonómiu v otázkach školstva, súdnictva, po druhé fórum administrácie, za akú sa po prvších voľbách do spoločného parlamentu väčšina členov parlamentu zasadí. Toto ubezpečenie mohlo by sa prípadne obmedziť na istý počet rokov, ku príkladu polstoletia."[33]

Toto hlásenie SNR okrem iného signalizuje aj to, že v boji o moc, ktorý sa začal v okamihu zrodu republiky, fatálne rozdelila Slovákov na dva tábory nová a jediná deliaca čiara: na skupinu okolo Šrobára, ktorý akceptoval všetky konzekvencie vyplývajúce z fiktívnej idey o československej národnej jednote, a na skupinu okolo Hlinku, ktorý pokladal slovenskú samosprávu za nevyhnutnosť.

Činnosť pražskej vlády, respektíve ňou povereného Šrobára čoskoro viedla k rozporom medzi Prahou a Turčianskym Svätým Martinom. Na tieto rozpory vplývali aj prechodné vojenské úspechy maďarskej vlády na Slovensku a činnosť Slovenskej národnej rady, ktorá organizovala národnú gardu.

Budapeštianske rokovania Milana Hodžu

Hodža, ktorého pražský Československý národný výbor pôvodne už pred 28. októbrom požiadal o to, aby ako štátny tajomník ministerstva vnútra riadil pripojenie Slovenska k českým krajinám, odcestoval v čase turčianskych akcií maďarských vojenských jednotiek do Prahy, kde ho ministerský predseda československej vlády Kramář poveril úlohou nadviazať kontakty s Károlyiho kabinetom a viesť v Budapešti *likvidačné* rokovania. Na týchto rokovaniach chcela československá strana získať v prvom rade čas: sčasti s cieľom diplomaticky zaistiť slovenské územia, ktoré podľa uznesenia belehradskej konvencie z 13. novembra 1918 zostali pod maďarskou kontrolou, sčasti s úmyslom zabrániť konaniu referenda, ktoré navrhovala maďarská strana, a napokon s cieľom pripraviť pôdu pre československé vojenské prevzatie územia Slovenska.[34]

Beneš za pomoci francúzskeho ministra zahraničných vecí Pichona skutočne čoskoro dosiahol zrušenie platnosti 17. článku belehradskej konvencie, ktorý sa vzťahoval aj na Slovensko, a 28. novembra docielil vojenské obsadenie územia geograficky vyme-

[33] ALU MS C. V. Hist. kult. SNR. List výkonného výboru SNR Slovenskému klubu z 22. 11. 1918. Cituje HRONSKÝ, MARIÁN: Slovensko pri zrode Československa. Bratislava 1987, s. 316.

[34] „*Jednání má průběh, jaký potřebuji. Vláda dělá potíže a staví zásadní nároky, jež se protiví zásadám o sebeurčení. Doufám, že mně jednání poskytne vzácný dokument neschopnosti uherského režimu řešiti národní problém: k čemuž pracuji.*" vyhlásil Hodža v Prahe o Budapešti 29. novembra 1918. HODŽA, MILAN: Slovenský rozchod s Maďarmi. Bratislava 1929, s. 47.

dzeného Bratislavou – Dunajom – Ipľom – Rimavskou Sobotou – Uhom. Po dosiahnutí tohto cieľa naliehal na ukončení všetkých rokovaní s Maďarmi. Beneš o Pichonovej nóte z 27. novembra pyšne poznamenal: *„Je to první dokument psaný, který implicitně nám plně uznává Slovensko, zejména když v celku celé jednání se bere v úvahu, mé zakročení a mé dopisy.“*[35]

Napriek týmto udalostiam však bol Hodža nútený rokovať s Károlyiho kabinetom, lebo vedúci francúzskej vojenskej misie v Budapešti podplukovník Vix spočiatku odmietal uznať zrušenie platnosti belehradskej dohody. Hodža už 25. novembra dostal do rúk rokovacie propozície Károlyiho kabinetu a mapu „slovenského impéria“. Podľa návrhu, ktorý vypracovali zamestnanci Jásziho ministerstva pre národnostné otázky, by pri prechodnej úprave vzťahov medzi Maďarskom a Slovenskom boli smerodajné spoločné dohody medzi SNR a budapeštianskou vládou. Hodža zasa vo svojom návrhu požadoval, aby v rámci Československej republiky mala SNR na Slovensku, ktoré vymedzil iba na etnicky slovenskom území, úplnú štátnu, vládnu a vojenskú moc.[36]

Prvým krokom k vyznačeniu slovensko-maďarskej hranice bolo určenie demarkačnej línie, ktorú by akceptovali a rešpektovali obidve strany. Prechodný nesúhlas podplukovníka Vixa a rozhodné odmietnutie línie Dunaj – Ipeľ – Uh z maďarskej strany, ktorej prijatie by pre Maďarsko znamenalo stratu územia s takmer jednomiliónovou maďarskou menšinou, prinútili Hodžu, aby sa 6. decembra dohodol s maďarským ministrom obrany na dočasnej demarkačnej línii, ktorá mala platiť do realizácie parížskeho rozhodnutia.

Na základe analýzy spomínaného Hodžovho protinávrhu sa nám zdá, že Hodža sa pokúsil posilniť politickú váhu SNR, keďže pozícia SNR bola v čase budapeštianskych rokovaní voči pražskej vláde a jej slovenskému ministrovi oslabená. Rozhodné popretie ministerského predsedu československej vlády a obavy členov SNR, že kvôli Hodžovým riskantným krokom prípadne môžu prísť o priazeň Prahy aj oni, túto eventualitu už v zárodku potlačili.

Hodža bol tým slovenským politikom, ktorý svojho času vyhlásil, že spomedzi možností štátoprávneho usporiadania prichádzajúcich do úvahy by uprednostnil uplatnenie práva na sebaurčenie a paralelne s ním uzatvorenie dohôd. V tomto duchu rozhodne odmietol každé zasahovanie Károlyiho kabinetu do československých záležitostí, zároveň však uznával právo Maďarov na realizáciu programu vlastného národného sebaurčenia. Podľa Hodžu úsilie károlyiovcov zachrániť maďarský národ je samo osebe úctyhodná vec. Slováci môžu zohrať medzi Maďarmi a Slovanmi úlohu sprostredkovateľa, veď aj pre Slovákov je dôležité, aby Maďari neobišli tak, ako Srbi po balkánskych vojnách, keď stratili prístup k moru. Hodža, pripomenúc predchádzajúcu spoluprácu s maďarskou opozíciou, vyjadril svoju úctu ku károlyiovcom a slovenských a českých politikov v už citovanom liste z konca septembra žiadal, aby v otázke obmedzených stykov s Maďarmi bolo prijaté jeho stanovisko. Hodžove postoje zo septembra však boli na konci roku 1918 už neaktuálne, nakoľko jediný reálny spôsob usporiadania pomerov jednoznačne signalizovala narastajúca prevaha veľmocí v strednej a východnej Európe.

[35]BENEŠ, E.: Světová válka a naše revoluce. III. Dokumenty. Praha 1928, s. 524.

[36]FOGARASSY, LÁSZLÓ: Hodža Milán és a Károlyi-kormány (Milan Hodža a Károlyiho kabinet). Palócföld, 1990, č. 5, s. 72–88.

Čoskoro však vysvitlo, že zanedbanie vytvorenia samostatného slovenského národného programu a politika nečinného vyčkávania mali vážne dôsledky. Najaktuálnejšou úlohou slovenskej politiky na jeseň roku 1918 malo byť napriek všetkým taktickým úvahám sformulovanie požiadavky samosprávy, slovenskej autonómie v rámci československého štátu. Zanedbanie tejto úlohy sotva možno ospravedlniť hungarofóbiou, na ktorú sa pasívna slovenská politika vždy odvolávala. Svoju úlohu tu zohrali omnoho podstatnejšie dôvody: predovšetkým neustále rastúce dlhodobé značné zaostávanie za Čechmi, keďže československá emigrácia sa neveľmi zaujímala o domáci vývin a o myšlienky rovnoprávnosti, ktoré pred vojnou sľubne rozvinulo hnutie za česko-slovenskú jednotu, a ďalej tiež čechoslovakizmus Šrobára, ktorý obetoval oprávnené národné požiadavky Slovákov.

Slovensko-maďarská dohoda, s ktorou sa pri praktickom uplatnení slovenského národného sebaurčenia počítalo, z viacerých dôvodov postupne strácala šance uspieť. Svoju úlohu tu zohralo aj lipnutie Károlyiho na princípe integrity, ďalej neúspech slovensko-maďarských rokovaní, predovšetkým však čoraz viac sa presadzujúca alternatíva, že o forme samosprávy rozhodnú veľmoci. S touto možnosťou počítala väčšina slovenských politických predstaviteľov už od polovice roka 1918 ako s jediným riešením, ktoré v plnej miere zaručí Slovákom právo na sebaurčenie.

Hodnotu tohto riešenia zo slovenského hľadiska do značnej miery devalvoval fakt, že v usporiadaní, ktoré presadili víťazné mocnosti, sa uplatnila koncepcia československej emigrácie, ktorá si za cieľ stanovila vytvorenie jednotného československého národa a jednotného československého štátu, pričom slovenské nároky na autonómiu bola ochotná akceptovať nanajvýš z taktických príčin, no v procese zakladania štátu už na tieto oprávnené požiadavky nedbala. Je faktom, že slovenské predstavy o samospráve, pôvodne ohraničené iba na etnicky kompaktné slovenské územia, boli definitívne odsunuté do úzadia v neposlednom rade kvôli rozľahlým – predtým ani nedúfaným – hraniciam „geografického Slovenska", ktoré sľubovala a z veľkej časti realizovala československá emigrácia, resp. rozhodnutia veľmocí. Zároveň je pravdou aj to, že novovzniknuté Československo vytvorilo pre národný rozvoj slovenskej spoločnosti podstatne priaznivejšie podmienky než Uhorsko v období dualizmu. Preto sa domnievame, že zo slovenskej strany bolo uprednostnenie „nepriamej" alternatívy slovenského národného sebaurčenia (teda podpora koncepcie československej emigrácie a spoliehanie sa na jej realizáciu) neodvratným a súčasne účelným rozhodnutím.